

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર

Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૬
Year : 6

● ૨૨ - ડીસેમ્બર - ૨૦૨૧ ●
● 22 - DECEMBER - 2021 ●

અંક : ૮
Issue : 8

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૬	અનુક્રમણિકા	અંક : ૮
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦			
		ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી. પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ ૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦. મો. : ૯૭૨૪૩૧૮૩૭૨</p>		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. સ્વરૂપનિષ્ઠા-પ્રત્યક્ષ વિ. પરોક્ષ - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા		૪
		૩. “બ્રાહ્મણપ્રિય” -શ્રીહરિ - ભગીરથ જે. ત્રિવેદી		૧૦
		૪. મને ઓળખો છો ? રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા		૧૫
		૫. સંત - અમૃત - ઉપદેશ		૧૪
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ને કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>				
<p>નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ‘www.satsangsalila.com’ વેબસાઈટ ઉપર પણ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર માસે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.</p>				
<p>-: કાર્યાલયનું સરનામું :-</p>				
<p>‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ -૩૮૭૦૦૧.</p>				
<p>વર્ષ : ૬ : અંક : ૮ ૨૨-૧૨-૨૦૨૧ 2 ડીસેમ્બર-૨૦૨૧ સત્સંગ પ્રદીપ</p>				

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ

સં. ૨૦૭૮ માગશર ● કાર્યાલય : 'ગુરૂપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ● ડીસેમ્બર - ૨૦૨૧ ● અંક : ૮

આજનો સુવિચાર

“.....પરમાત્મા શ્રીહરિએ સ્વેચ્છાથી, કેવળ નિઃસ્વાર્થ ભાવે, સર્વ જીવોનું અને પરમાત્માના આશ્રિતોનું વ્યવહાર માર્ગમાં તેમજ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં, સર્વ પ્રકારે સુખ, શાંતિપૂર્વકનું જીવન થાય તે હેતુથી રામાનંદ સ્વામી પાસે વરદાન માગેલ છે કે, ‘ગમે તેવું કઠણ પ્રારબ્ધ હોય તો પણ ભગવદ્ભક્ત દુઃખી થાય નહિ. પરંતુ એનું દુઃખ પરમાત્મા પોતે ભોગવી લેશે પણ વ્યવહારમાં એ ભક્ત સદા સુખી રહેશે.’ ....ને સંસ્કૃત આવડતું હોય તો એ જનમંગળના દશ પાઠ પોતે જ કરે, અગર ગુજરાતી જાણતા હોય તો શાંતિ પાઠ દિવસમાં એકવાર વાંચી જાય તો ઘણું સારું.....”

(અમૃતવર્ષા-૨માંથી)

સ્વરૂપનિષ્ઠા-પ્રત્યક્ષ વિ. પરોક્ષ

-ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

ન કલ્પી શકાય કે ન માની શકાય એવી એક અજબ ઘટના, ઇતિહાસના પાને નોંધાયેલી છે. એ ઘટના આજથી પાંચેક હજાર વર્ષ પહેલાં બનેલી છે, પણ તે જાણે આજે જ બની હોય યા બની રહી હોય એવી ત્રિકાળાબાધિત જીવંત અને સાચી છે. પિતામહ ભીષ્મ, ગુરુદ્રોણ અને કર્ણ જેવા અનેક મહારથી અને અતિરથીઓને પરાસ્ત કરનાર નરવીર અર્જુનની એ કથા છે; શસ્ત્ર અને અસ્ત્રની અદ્ભુત વિદ્યાના એક અતિસમર્થ અને અજોડ વિશારદનો એક નિઃશસ્ત્ર ભરવાડના હાથે થયેલા કારમા પરાજયની એ કથા છે. ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એ કથાની વિગતો સંક્ષેપમાં નીચે પ્રમાણે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના સહવાસમાં સવાસો વર્ષ સુધી સતત રહેવા છતાં, કામક્રોધાદિ અંતઃશત્રુઓને વશવર્તી ઉન્મત્ત બનેલા યાદવો, પ્રભાસતીર્થના પટાંગણમાં અંદરોઅંદર ખૂનખાર યુદ્ધ ખેલે છે અને મૃત્યુ પામે છે. યાદવોના સમૂહસંહારના સમાચાર સાંભળીને દુઃખી થયેલા બળરામ, દેહ ત્યાગ કરે છે; અને પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પણ એક પારધીના બાણને નિમિત્ત બનાવીને, દેહલીલા સંકેલી લે છે. પણ તેમ કરતાં પહેલાં, તે નિરાધાર યાદવસ્ત્રીઓને, દ્વારકાંથી હેમખેમ હસ્તિનાપુર લઈ જવા માટે, પોતાના સારથી દારુક દ્વારા, અર્જુનને ખાસ સંદેશો મોકલે છે. અર્જુન દ્વારકાં આવે છે. યાદવોના સમૂહનાશની વિગતો જાણીને અર્જુનને ભારે શોક થાય છે; ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સ્વધામ પધાર્યા એ વાત સાંભળીને એ ખૂબ વ્યથિત થાય છે. પણ પછી, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની અંતિમ ઇચ્છાને માન આપીને, મરણ પામેલા યાદવોની ઉત્તરક્રિયાની વ્યવસ્થા કરે છે અને પછી યાદવ સ્ત્રીઓને

લઈને, હસ્તિનાપુર જવા નીકળે છે. થોડે દૂર જતાં રસ્તામાં, એક દુષ્ટ ગોવાળ સામો મળે છે. તેની પાસે હથિયારમાં તો માત્ર એક પાતળી લાકડી જ હતી, અર્જુનના દેહની સરખામણીમાં તેનો દેહ પણ નિર્બળ હતો, છતાં તે અર્જુનને પરાસ્ત કરે છે અને અર્જુનની હાજરીમાં યાદવ સ્ત્રીઓની માલમત્તા લૂંટી લે છે. અસહાય અબળાની જેમ, અર્જુન અવાક્ બનીને આ લૂંટ જોઈ રહે છે, એના રંજનો પાર રહેતો નથી; ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ભારે જવાબદારીવાળું જે કાર્ય એને સોંપ્યું હતું, તે કાર્ય પૂરું કરી શક્યો ન હતો. એટલું જ નહિ પણ, એક દુબળા પાતળા ભરવાડના હાથે, ભૂંડો પરાજય પામ્યો હતો. એ પ્રકારના બેવડા પરિતાપથી, એના મનનું બધું જોમ ક્ષીણ થઈ જાય છે, એનાં અંગોઅંગ જાણે પક્ષાઘાત થયો હોય તેમ જૂઠાં પડી જાય છે. માનસિક સંતાપથી બળતોઝળતો એ જેમતેમ હસ્તિનાપુર આવે છે. રસ્તામાં એનું મન એક જ પ્રશ્ન વાગોળ્યા કરે છે, “આમ કેમ બન્યું ?” ઇતિહાસની આ ઘટના આજે વાંચનાર સાંભળનારના મનમાં પણ એજ પ્રકારનો પ્રશ્ન, પોતાના જીવન માટે પણ, ઉપસ્થિત થાય એ સ્વાભાવિક છે.

જુદા જુદા લેખકોએ, એ પ્રશ્નના જુદાજુદા જવાબો આપેલા છે. કોઈકે કહ્યું છે કે, મહાભારતના યુદ્ધમાં મળેલા વિજયથી અર્જુનને ખૂબ અભિમાન થયું હતું, એના ગર્વનું ગંજન થાય એ માટે, એની હાર થઈ હતી; કોઈકે કહ્યું કે, વિધવા સ્ત્રીઓની હાજરીના કારણે એ પૂરા વેગ અને શક્તિથી લડી શક્યો ન હતો; કોઈકે વળી કહ્યું કે, પોતાને અજેય મનાવતા

યાદવોનો સમૂહસંહાર થયેલો જોઈને, એનું મન હતાશા, ઉદાસિનતા, જીવનની અસારતા અને વૈરાગ્યથી ભરાઈ ગયું હતું. પણ આ બધાં કારણો બરાબર જણાતાં નથી. એક કવિએ વળી કહ્યું છે,

“સમય સમય બળવાન હૈ, નહિ પુરુષ બળવાન;
કાબે અર્જુન લૂંટીઓ, એહી ધનુષ એહી બાણ.”

આ કવિ કહે છે કે, અર્જુન, વિપરીત દેશ કાળનો ભોગ બન્યો હતો. એવું કહેવામાં આવે છે કે, માણસ ગમે તેવો મહાન હોય, પણ દેશ અને કાળ વિપરીત બને છે ત્યારે, તેનું કંઈજ ચાલતું નથી. પણ આ માન્યતા અને કારણ બરાબર જણાતાં નથી. “શુભાશુભ દેશકાળ અને ક્રિયાના હેતુ તો શુભાશુભ પુરુષ છે”, એવું ગઢડા પ્ર. પ્રના પલ્ના વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે કહ્યું છે. આત્મકલ્યાણ માટે, સૌ કોઈને પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવા પ્રેરે એવું આ વાક્ય છે. અર્જુનનો પરાજય ખરેખર કલ્પનાતીત અને વિચિત્ર છે. એની સામે ભારે મોટું સૈન્ય ન હતું, હતો માત્ર એક સુકલકડી ભરવાડ; એ ભરવાડ પાસે કોઈ શસ્ત્ર કે અસ્ત્ર ન હતું, એક લાંબી પાતળી લાકડી જ હતી; જ્યારે અર્જુન પાસે, શસ્ત્રાસ્ત્રની સફળ નીવડેલી વિદ્યા હતી, અજેય ગણાતું ગાંડીવ ધનુષ્ય હતું, દિવ્યબાણો હતાં, અભેદ રથ હતો, અપાર બળવાળા ચપળ અશ્વો હતા અને ભારતીય યુદ્ધ વખતે જે પ્રકારનું યુદ્ધ કૌશલ્ય અને શક્તિ દાખવ્યાં હતાં, તે કૌશલ્ય અને શક્તિ પણ એની પાસે હતી. આ બધું હોવા છતાં, તે નામોશીભરી રીતે હાર્યો એનું કારણ શું ?

હસ્તિનાપુરમાં અર્જુન જ્યારે યુધિષ્ઠિરને દ્વારકાની વાત વિગતવાર કહે છે ત્યારે, એને પોતાના પરાજયના કારણનો સાચો ખ્યાલ આવે છે. યુધિષ્ઠિરને કારણ સમજાવતાં, તે કહે છે કે, મારી પાસે ત્યારે, જે વડે હું ભારતનું મહાયુદ્ધ જીત્યો હતો એજ ગાંડીવ ધનુષ્ય અને એજ બાણો હતાં, મારો રથ અને ઘોડા પણ એજ હતા, જેનાથી મોટામોટા મહારથીઓ પણ ધૂજતા હતા તે અર્જુન પણ હું પોતેજ હતો; પણ

ત્યારે મારી પાસે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ન હતા; તે સ્વધામ ચાલ્યા ગયા હતા. એટલે જેમ એકડો જતાં ગમે તેટલાં મીંડાં હોય તો પણ તે નિર્થક બને છે તેમ, હું પરમેશ્વર વિહોણો બનતાં, મારી વિદ્યા, તેજ, ઐશ્વર્ય, શક્તિ બધું તરતજ અસત્ એટલે નિર્થક બની ગયું; અને હું જાણે એક અબળા હોઉં તેમ એ ગોવાળના હાથે ભૂંડો પરાજય પામ્યો.

અર્જુનનો આ એકરાર, ખૂબ ચોંકાવનારો છે. એ એકરારનો મર્મ, મુમુક્ષુમાત્રે, પોતાના હૈયામાં જડી રાખવા જેવો છે. અર્જુન જેવો શૂરવીર પુરુષ જગતમાં કોઈ થયો નથી કે થશે નહિં. ઇતિહાસમાં તેથી એમના એકલા માટેજ, નર શબ્દ વાપરવામાં આવેલો છે. એમની બુદ્ધિ, પ્રતિભા, અજોડ ગણાઈ છે. જ્ઞાની ભક્તોમાં એ શ્રેષ્ઠ મનાયા છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એમના માટે “પાંડવાનાં ધનંજયઃ ।”-પાંડવોમાં હું અર્જુન છું.” (ભ.ગી. ૧૦-૩૭), એવું કહેલું છે. ગીતાકારે પણ એમનું ગૌરવગાન કરતાં, કહ્યું છે :

“યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધરઃ।

તત્ર શ્રીર્વિજયો મૂર્તિર્ધ્રુવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

(ભ. ગી. ૧૮-૭૮)

-જ્યાં યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે અને જ્યાં ગાંડીવ ધનુષ્ય ધારણ કરનાર અર્જુન છે, ત્યાં જ લક્ષ્મી, વિજય, ઐશ્વર્ય અને નીતિ, નિશ્ચિત રહે છે.” એટલે પ્રશ્ન એ થાય છે કે, અર્જુન આ પ્રમાણે “ઇશ્યુક્ત એટલે ઇશ્વર સાથે જોડાયેલો” હતો તે એકાએક “પરમેશ્વર વિહોણો” શાથી બની ગયો ? ઇશ્વર તો જડચેતન સર્વમાં સદા વ્યાપક છે; સર્વના અંતરમાં નિયામકરૂપે એ અખંડ રહેલા છે. એટલે જો કોઈ પોતાને ઇશ્વર વિહોણો કહે તો, તે થવું દેખીતી રીતે જ અસત્ય અને અશક્ય કહેવાય. અર્જુન કે જેને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાના હૃદયતુલ્ય ગણાવેલા છે તેજ, જો પોતાને પરમેશ્વર વિહોણો કહે તો તે શી રીતે માની શકાય ? એકવાર જે ઇશ્યુક્ત બને તે ઘડી પછી ઇશવિહોણો શી રીતે થઈ શકે ? આ

પ્રકારના અનેક પ્રશ્નો અર્જુનના એકરારમાંથી ઉપસ્થિત થાય છે.

અર્જુનના એકરારની ગંભીરતા સમજવા માટે આપણે એમની પૂર્વસ્થિતિ જાણવા સમજવાની જરૂર છે. દુર્યોધન પ્રમુખ કૌરવોએ છળકપટથી પડાવી લીધેલું પોતાનું રાજ્ય લડીને પાછું મેળવવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરીને, અર્જુન કુરુક્ષેત્રના મેદાનમાં આવે છે. રણાંગણમાં ચોતરફ પોતાનાં સગાંસંબંધીઓ અને સ્નેહી ગુરુજનોને, એકબીજાનો સંહાર કરવાના હેતુથી, શસ્ત્રો સજીને ઊભેલા જોઈને એની જ્ઞાનદષ્ટિ અને ધર્મબુદ્ધિ જાગ્રત થાય છે. આવું યુદ્ધ શા માટે જોઈએ ? એવો પ્રશ્ન એના મનમાં ઊભો થાય છે; અને પછી તો મોહ અને સંશયનાં વમળોમાં એ જકડાઈ જાય છે અને “ન યોત્સ્યે” કહીને હથિયાર હેઠાં મૂકી દે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ત્યારે એને ગીતાના મહાજ્ઞાનરૂપી અમૃતનું પાન કરાવે છે: જેને મારવા માટે એ તૈયાર થઈને આવ્યો છે તે સર્વે, કાળના પાશમાં મરી જ ચૂકેલા છે-એવી એને ભગવાનના વિશ્વરૂપના દર્શનથી પ્રતીતિ થાય છે; પોતાના સારથી સ્વરૂપે, ઘોડાઓની લગામ પકડીને બેઠેલા પુરુષ યદુકુળ શિરોમણિ શ્રીકૃષ્ણ નથી, પણ પુરુષોત્તમ ભગવાન પોતેજ છે એવો એને પ્રત્યક્ષ અનુભવથી નિશ્ચય થાય છે; જે પરમાત્માને એ પરોક્ષ માનતો હતો, જેને એ ઇન્દ્રિયો અને મનથી અગોચર માનતો હતો તે પોતાના ચર્મચક્ષુ સામે હાજરા હજુર છે એવી જ્યારે એને ખાત્રી થાય છે ત્યારે, એના સર્વસંશયો અને મોહ નાશ પામે છે, એને સ્મૃતિ એટલે પોતે આત્મા-બ્રહ્મ છે અને સારથી સ્વરૂપે બેઠેલા શ્રીકૃષ્ણજ પરમાત્મા-પરબ્રહ્મ છે એવું સમ્યક્ જ્ઞાન સાંપડે છે અને તરતજ હાથજોડીને એ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહે છે, “કરિષ્યે વચનં તવ -પ્રભુ ! આજ્ઞા કરો, હું તમે કહેશો તે પ્રમાણે જ કરીશ” (ગીતા ૧૮-૭૩). આ પ્રમાણે, અર્જુનને નારાયણના આદિસ્વરૂપનું ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને આત્માનુભવ એ ત્રણમાં એક રસ બનેલું જ્ઞાન, ભગવત્કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે, એ નર કહેવાય છે

અને નર તરીકે નારાયણ સાથે સ્થાન પામે છે. આ એમની પૂર્વ સ્થિતિ આવી સ્થિતિવાળો પુરુષ એકાએક “ઇશરિક્ત” ઇશ્વર વિહોણો શી રીતે બની જાય ? આ પ્રશ્ન દરેકે ખૂબ વિચારવા અને સમજવા જેવો છે.

આ પ્રશ્નનો જવાબ શોધવા માટે સૌ કોઈએ વચનામૃતનો આશ્રય લેવો ઘટે છે. લોચા પ્રકરણના ૭મા વચનામૃતમાં આ “ભારે પ્રશ્ન”નો સૌને સમજાય એવો સરળ જવાબ શ્રીજીમહારાજે આપેલો છે. જ્યારે સ. ગુ. નિત્યાનંદસ્વામી આશંકા કરતાં કહે છે, “જાણવું એજ જ્ઞાન હોય તો શાસ્ત્રે કરીને ભગવાનને સર્વે જગત જાણે છે, તેને કરીને સર્વેનું કલ્યાણ થતું નથી.” શ્રીજીમહારાજ ત્યારે સામો પ્રશ્ન પૂછે છે, “શાસ્ત્રે કરીને પરોક્ષપણે ભગવાનને જાણ્યા તેણે કરીને જેમ કલ્યાણ થતું નથી તેમજ રામકૃષ્ણાદિક ભગવાનના અવતાર હતા ત્યારે તેમને સર્વે મનુષ્યે (આજે જેમ બીજા મનુષ્યો અમને જૂએ છે તેમ) પ્રત્યક્ષ દીઠા હતા, તો તેણે કરીને પણ શું કલ્યાણ થયું છે ?” આમ પ્રશ્ન પૂછીને પછી શ્રીહરિ જણાવે છે, “જેને શાસ્ત્રે કરીને જાણ્યા છે તેને જ નેત્રે કરીને દેખે છે અને જેને નેત્રે કરીને દેખે છે તેનેજ શાસ્ત્રે કરીને જાણે છે. માટે બેયનું બીજબળ બરોબર થાય છે; બેયનું જન્માંતરે કલ્યાણ પણ બરોબર થાય છે.” આ કથનનો અર્થ એ થાય છે કે, પરમાત્માને માત્ર શાસ્ત્રદ્વારા જાણનારાનું અથવા માત્ર નેત્રેન્દ્રિય દ્વારા જોનારાનું આ જન્મે આત્યંતિક કલ્યાણ થતું નથી, પણ જન્માંતરે એટલે અનેક જન્મો પછી તેને સંસિદ્ધિ મળે છે એટલે કલ્યાણ થાય છે. પણ શ્રીહરિએ કહેલું આ છેલ્લું વાક્ય, ખરેખર તો આશ્વાસન રૂપેજ કહેલું છે. શ્રીજીમહારાજે, ખૂબ સરળ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે, “ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ તથા અનુભવ એ ત્રણે કરીને યથાર્થપણે પ્રત્યક્ષ ભગવાનને જાણે ત્યારે જ એ પૂરો જ્ઞાની કહેવાય. અને એ ત્રણ પ્રકારમાંથી જો એકે ઓછો હોય તો તેને આત્યંતિક જ્ઞાન ન કહેવાય ને તેણે કરીને જન્મમૃત્યુને પણ ન તરે.” વળી સ્પષ્ટતા

કરતાં કહ્યું છે, “કોઈક સાધને કરીને બ્રહ્મસ્વરૂપને પામ્યો હોય તે પણ જો પ્રત્યક્ષ ભગવાનને એવી રીતે ન જાણે તો તે પૂરો જ્ઞાની ન કહેવાય.” અર્થાત્ જન્માંતરે, પણ આ પ્રકારનું અનુભવજ્ઞાન થાય ત્યારેજ તેનું આત્મિક કલ્યાણ થાય છે. બીજા શબ્દોમાં આ સિદ્ધાંત વાત રજૂ કરીએ તો એમ કહેવાય કે, પરમાત્મા, માનવદેહ ધારણ કરીને નૃનાટ્ય કરતા હોય તે સ્વરૂપ, ભક્તજનો સારી રીતે સેવા ઉપાસના કરી શકે તે માટે એમણે જે સ્વરૂપ તેઓને આપ્યું હોય કે પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તે સ્વરૂપ અને સત્શાસ્ત્રોમાં નેતિનેતિ શબ્દોથી જેનું વર્ણન કરેલું છે તે પરાત્પર સ્વરૂપ-એ ત્રણે સ્વરૂપોમાં તલમાત્ર તફાવત નથી અને ત્રણે સ્વરૂપો દિવ્ય છે એવી દૃઢ પ્રતીતિ, ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને આત્મા ત્રણેમાં એકરસ વર્તતી હોય, એટલે કે શાસ્ત્રોમાં પરોક્ષ રીતે વર્ણવેલું પરાત્પર પરમાત્મા સ્વરૂપ એજ, પોતાને પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયેલું સ્વરૂપ છે એવો નિરુત્થાન નિશ્ચય જેના આત્મામાં અખંડ વર્તતો હોય, તેનો જ આ જન્મ સફળ થાય છે, તેનાં જ સર્વકાર્ય સિદ્ધ થાય છે અને તેનું જ આ જન્મે કલ્યાણ થાય છે. ભક્તજનો સારી રીતે સેવા ઉપાસના કરી શકે તદર્થે ભગવાને આપેલા કે પ્રતિષ્ઠિત કરેલા સ્વરૂપમાં આવો નિશ્ચય રહેવો જોઈએ. આવા સ્વરૂપમાં શિક્ષાપત્રીનો દેખીતી રીતે જ સમાવેશ થાય છે. શિક્ષાપત્રી શ્રીજીમહારાજનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ છે. માટે જ શ્રીહરિએ સ્વમુખે એના માટે “મદ્રૂપમિતિ મદ્વાણી માન્યેયં પરમાદરાત્” (શિ. શ્લો. ૨૦૯) એવો આદેશ આપેલો છે. જ્યારે ભક્તજન એમ નિઃસંશય જાણેસમજે કે, અધોઉર્ધ્વ તથા ચારે કોરે પ્રમાણે રહિત મહાતેજના પુંજ વિષે, મોટા સિંહાસન ઉપર, શ્રીનારાયણ પુરુષોત્તમ ભગવાન જે દિવ્ય સ્વરૂપે સદા બિરાજમાન છે (લોચા. પ્ર. ૧૪), તે જ પોતાને પ્રત્યક્ષ મળેલા છે એવું દૃઢ માનતો હોય ત્યારે, તે ઇશયુક્ત કહેવાય છે; અને એવો પુરુષ, ઇશયુક્ત હોવાથી જીવનરૂપી મહાભારતના ભીષણ યુદ્ધમાં અવશ્ય વિજયી થાય છે; એટલું જ નહિ પણ, છતે દેહેજ, ભગવત્સ્વરૂપની પ્રત્યક્ષ સેવાનું

પરમધામનું પરમદિવ્યસુખ પામે છે. પણ જે ઘડીએ ભગવાનનું એ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ, પરોક્ષ થયું છે એવું એ માનતો-મનાવતો થાય છે તે જ ક્ષણે, તે ઇશરિક્ત એટલે પરમેશ્વરથી રહિત બને છે અને ઇશરિક્ત થતાં જ, જેમ અર્જુનને કાબાએ પરાસ્ત કર્યો અને લૂંટી લીધો તેમ માયાનાં બળો, તેને પરાજીત કરે છે અને સંસૃતિરૂપી મોહપાશમાં બાંધી લે છે.

અત્રે એક પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે જ થાય તેમ છે અને તે એ કે, એકવાર જે ભગવાન સાથે જોડાયો તે, ઇશરિક્ત એટલે ભગવાનથી વિખૂટો અને વિહોણો શી રીતે બને ? સૌ જાણે છે કે, જીવે જગતમાં રહીનેજ જગદીશ્વરને પામવાનું હોવાથી, જગતના માર્ગથી મર્યાદામાં જ એણે રહેવું-ચાલવું પડે છે. પણ તેમ કરવા જતાં જગતના માર્ગમાં જ અટવાઈ ન રહેવાય પણ જગદીશ્વરના માર્ગે આગળ જ વધી શકાય તે માટે તેણે સતત જાગ્રત રહેવું જોઈએ. એ જો જાગ્રત ન રહે અને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિની ઓથ લઈને ગાફેલ રહે તો, એના ધર્મ-જીવનનું કયું કરાવ્યું ધૂળમાં મળી જાય છે. શ્રીજીમહારાજે, તેથી જ, સર્વ આશ્રિતોને “જાણપણારૂપી દરવાજે” અખંડ સાવધાન થઈને ઊભા રહેવાનો આદેશ આપેલો છે (ગઢડા અં. પ્ર. ૯). જે સંપ્રદાયનો આશ્રિત છે, ધર્મનિષ્ઠા છે, ભક્ત છે, જ્ઞાની છે, તેણે તો આ આદેશનું ખાસ કાળજીથી સવિશેષ પાલન કરવું ઘટે છે. જે જ્ઞાનરૂપી દરવાજામાં એ ઊભો છે, તેની વિગતો સૌ કોઈએ ધ્યાનમાં રાખીને, હંમેશાં જીવનમાં આચરવાની જરૂર છે.

સંસૃતિની ઘટમાળમાં સપડાયેલા જીવો માટે, મનુષ્ય યોનિમાં જન્મ મળ્યા પછી, ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તોનો યોગ એટલે સત્સંગનો યોગ મળવો એ દુર્લભતર પ્રાપ્તિ ગણાય છે; અને સત્સંગનો યોગ થયા પછી, પ્રત્યક્ષ ભગવાનને, તેમના પરાત્પર દિવ્ય સ્વરૂપે ઓળખવા અને એ રીતે ઓળખીને એમનો દિવ્ય સંબંધ નિષ્કામભાવે દિવ્ય રીતે અખંડિત ચાલુ રાખવો એ તો દુર્લભતમ પ્રાપ્તિ ઘણાય છે. યાદવોને

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો એક સદી કરતાં વધુ સમય સુધી યોગ મળ્યો હતો, પણ એ બધાના ભગવાન, પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ ન હતા; એટલે આવો દુર્લભતમ યોગ પ્રાપ્ત થયા છતાં, એ ભગવાનથી દૂર સુદૂર રહ્યા. મહર્ષિ વ્યાસે તેથી એમને “હતભાગીઓમાં શ્રેષ્ઠ” કહેલા છે. માનવ દેહધારી મુમુક્ષુ અને ભક્તજનની સુવિધા, સરળતા અને પ્રસન્નતા માટે, ભગવાન પણ મનુષ્યદેહ ધરીને મનુષ્ય જેવીજ ક્રિયા કરે છે. પણ ત્યારે ગીતા (૯-૧૧)માં કહ્યું છે,

“અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુર્ષીં તનુમાશ્રિતમ્ ।
પરં ભાવમજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ॥”

એ શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, માણસ પરાત્પર પુરુષોત્તમનારાયણમાં પ્રાકૃતભાવ પર છે અને પરિણામે પરમાત્માથી વિમુખ બને છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે, મનુષ્યલીલા કરીને, પોતાના દેહોત્સર્ગ માટે એક પારધીના બાણને નિમિત્ત બનાવ્યું; ને તે પહેલાં યાદવો અંદર-અંદર કપાઈ મૂઆ, તે યાદવાસ્થળી એમણે અટકાવી નહિ. આ પ્રકારની એમની માનુષીલીલા જોઈ સાંભળીને, અર્જુન જેવા પરમભાગવત ભક્તના મનમાં પણ “ભગવાન ગયા” એવો અકલ્પ્ય વિચિત્રભાવ આવી ગયો. આત્મા અમર છે, તે જન્મતો નથી કે મરતો નથી; તો આતો પરમાત્મા પોતે હતા, એમને જન્મ કે મરણ જેવું કંઈ હોયજ નહિ. એ સત્ય સિદ્ધાંત વાત પણ તે વખતે અર્જુન ભૂલી ગયા; એજ ક્ષણે, એ પરમેશ્વર વિહોણા બન્યા અને એક સામાન્ય ગોવાળે અમને નામોશીભર્યો પરાજય આપ્યો. માયા, દૈવી છે-ભગવાનની શક્તિ છે; જે ભગવાનને આગળ રાખે છે તેજ એને તરી શકે છે. એને તરીને કાઢે પહોંચેલા પણ જો ભગવાનને આગળને બદલે, ભૂલી જઈને પડદા પાછળ રાખે તો, એ માયા, એના પગ ખેંચીને પાછો ભવાબ્ધિમાં ફેંકી દે છે. આવા અનેક દાખલાઓ ઇતિહાસના પાને નોંધાયલા છે.

સંપ્રદાયના ઇતિહાસમાં પણ આવા પ્રસંગો

નોંધાયલા છે: શ્રીજીમહારાજ દેહોત્સર્ગ કરે છે; તેમનો અગ્નિસંસ્કાર જોઈને જેણે પોતાનું જીવન સર્વસ્વ શ્રીજીમહારાજને અર્પણ કર્યું હતું એવા પરમભક્તરાજ દાદાખાચરના મનમાં થયું, “ભગવાન મને છોડીને ધામમાં જતા રહ્યા.” ભક્તના મનમાં એક ખૂણામાં આ પ્રકારનો એક નાનો સંકલ્પ થયો; પણ કરુણાસાગર ભગવાને તરતજ દાદાખાચરને દર્શન દીધું, પોતે ગયા નથી પણ સદા પ્રત્યક્ષજ અને પાસેજ છે; એની નિશાની તરીકે એમને હાર પહેરાવ્યો. એ પછી દાદાખાચરના મનમાં કદી એવો સંકલ્પ ઉદ્ભવેલો નથી; ને શિક્ષાપત્રી શ્રીજીમહારાજનું સ્વરૂપ છે એવું દૃઢ માનીને યાવજજીવન, પોતાનો બધો વ્યવહાર શિક્ષાપત્રીને પૂછીનેજ કરતા હતા. તાત્પર્ય કે, ભક્તજન જ્યારે ભગવાને આંકેલી મર્યાદા અને એમણે કહેલા નિયમોનું, પોતાની યા બીજાની ઇચ્છાને સંતોષવા ખાચર, જાણપણાડપી દરવાજેથી ખસી જઈને ઉલ્લંઘન કરે છે-કરતો જાય છે ત્યારે, તે ધીમેધીમે ઇશ્વરવિહોણો બનતો જાય છે. અહીં ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે, આવા પ્રસંગે પણ, ભગવાન ભક્તથી દૂર જતા નથી, પણ ભક્ત ભગવાનથી દૂર જાય છે; ભગવાન કદી પરોક્ષ થતા નથી-એ સદા પ્રત્યક્ષજ છે. જગતમાં ઘણા માણસો પોતાના મનને એમ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય છે કે, ભગવાન એની ક્રિયા જોતા નથી કે જાણતા નથી, પણ એ માન્યતા ભ્રામક છે, એટલું જ નહિ પણ ભારે અહિતકર્તા છે. એક ગુનેગાર કોઈ ગુનો, દા. ત. ચોરી કરે છે ત્યારે, પ્રથમ એ આજીબાજી જુએ છે અને પોતાના મનને મનાવે છે કે, પોતાના કૃત્યને કોઈ જોતું જાણતું નથી. એ ભૂલી જાય છે કે, રાજશાસનની અદૃશ્ય આંખ, કાયદાના હાથ બહુ લાંબા હોય છે, તે બધે વ્યાપેલા હોય છે. ગુનેગાર પકડાય છે અને શિક્ષા થાય છે ત્યારે એને ભાન થાય છે કે, એના કૃત્યને કાયદાની આંખ જોતી જ હતી, કાયદાના હાથ એના માથા ઉપર અદૃશ્ય ફરતા જ હતા. તેમ જાણપણાડપી દરવાજે સદા જાગ્રત રહેલો ભક્તજન, પોતાના દિવ્યચક્ષુથી

દિવ્યસ્વરૂપે રહેલા પરમાત્મા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને સર્વત્ર સદા હાજરાહજૂર જ દેખે છે-અનુભવે છે; એવો ભક્ત સદા ઇશયુક્ત જ રહે છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે, પરાત્પર પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સદા સર્વદા પ્રત્યક્ષ જ છે, એવા નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયરૂપી કવચ જે ધારણ કરી રાખે છે તે કાળ, કર્મ, માયા વગેરે સર્વ પ્રકારના ભયોથી મુક્ત રહે છે. કર્ણને સૂર્યનારાયણે અભેદ કવચ અને કુંડળ આપ્યાં હતાં, જ્યાં સુધી કર્ણે એ કવચ અને કુંડળ પોતાના શરીર ઉપર ધારણ કરેલાં હતાં, ત્યાં સુધી અર્જુનનું કે બીજા કોઈનું કોઈ બાણ કે કોઈ શસ્ત્ર કશી વિપરીત અસર કરી શક્યું નહિ. મહાદાનેશ્વરીની કીર્તિ કમાવાની ધૂનમાં, જે ઘડીએ

એ કવચ અને કુંડળ શરીર ઉપરથી દૂર કરીને બીજાને આપી દીધાં કે બીજીજ પળે, તે અર્જુનના બાણથી વિંધાઈ ગયો હતો. મહાભારતના પાને નોંધાયેલી આ હકીકત આપણને ખાસ સૂચવે છે કે, ભગવાનના સ્વરૂપની નિષ્ઠારૂપી કવચનો-જ્ઞાનનો, ભક્તે સ્વપ્નમાંય ત્યાગ ન કરવો જોઈએ. એ નિશ્ચયરૂપીજ્ઞાન એજ ભક્તસંજીવની છે. સદા ઇશયુક્ત રહેવાની એજ અદ્ભુત ચાવી છે. ભગવાનનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન અને ભક્તિ જ આત્યંતિક-કલ્યાણનું એક માત્ર અમોઘ સાધન છે. સ. ગુ. મુક્તાનંદસ્વામીએ તેથી જ ગાયું છે, “પ્રગટને ભજીભજી પાર પામ્યા ઘણા, ગીધ, ગણિકા, કપીવૃંદ કાટિ; વ્રજતણી નાર વ્યભિચાર ભાવે તરી, પ્રગટ ઉપાસના સૌથી મોટી.” પ્રગટની ઉપાસના જ એકડો છે, બાકીની બધી ઉપાસનાઓ મીડાં છે.

“બ્રાહ્મણપ્રિય” –શ્રીહરિ

-ભગીરથ જે. ત્રિવેદી

વર્તમાનકાળે, જ્યારે વિવિધ ધાર્મિક, વ્યાવહારિક પ્રસંગો-જેવાં કે જનોઇ, લગ્ન, શ્રાદ્ધ, યજ્ઞ, કથા-પારાયણ-પ્રસંગોએ શાસ્ત્ર દર્શિત વિધિઓ ગૌણ બનતી જાય છે અને વ્યવહાર, વટ, સમૃદ્ધિ-પ્રદર્શનને પ્રાધાન્ય આપી તે સાડ મન મુકીને ખર્ચ કરવામાં આવે છે અને વિધિ અને વિધિ કરાવનાર બ્રાહ્મણોને અલ્પ મહત્વ આપી તે અંગે કરકસર કરી આનંદ પ્રમોદના ખર્ચને જ વધુ મહત્વ આપવામાં આવે છે અને બ્રાહ્મણોને “બામણ”, “ગોર” એવા નામથી સંબોધવામાં આવે છે ત્યારે-એ સંદર્ભમાં સ્વયં ભગવાન અને સત્પુરુષોની બ્રાહ્મણો પ્રતિ દષ્ટિ, પૂજ્યભાવ અને અભિગમ તરફ ખાસ ધ્યાન દોરવાનો આ લેખમાં નમ્ર પ્રયાસ છે.

સંપ્રદાયના મહાગ્રંથ “સત્સંગીજીવન”માં અને આપણા સંપ્રદાયના અન્ય ગ્રંથોમાં તથા “વાસુદેવ માહાત્મ્ય” અને “શ્રીમદ્ ભાગવત્” જેવા ગ્રંથો-જેને ભગવાન સ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રીમાં પોતાનાં ઇષ્ટ (પ્રિય) શાસ્ત્રોમાં ગણાવ્યા છે તેમાં તથા રામાયણ અને મહાભારત જેવા ઇતિહાસ અને કાવ્ય ગ્રંથોમાં બ્રાહ્મણોનો મહામોટો મહિમા વર્ણવ્યો છે.

ભગવાન સ્વામિનારાયણે અનેક ઉત્સવ, સમૈયા ચોરાશી, યજ્ઞ વિ. પ્રસંગોએ બ્રાહ્મણોને ખુબ સારાં સ્વાદુ ભોજનોથી તૃપ્ત કર્યા છે અને મોટા રાજાઓને પણ આશ્ચર્ય પ્રમાણે એવી અતુલ ઉદારતાથી બ્રાહ્મણોને અન્ન, વસ્ત્ર, દાન દક્ષિણાઓથી અતિ સંતુષ્ટ કર્યા છે.

આપણા સંપ્રદાયનો લીલા સંદર્ભનો મહાગ્રંથ- “સત્સંગીજીવન” જે સાચા અર્થમાં સત્સંગીમાત્રને જીવનરૂપ છે તેમાંથી તેના રચયિતા પરોપકારી સંત સ. ગુ. શતાનંદ મુનિએ એક હજાર નામનું મહાબળવાન “સર્વ મંગલ” સ્તોત્ર ઉદ્યુત કર્યું છે જેમાં ભગવાન

સ્વામિનારાયણનાં લીલા સ્વરૂપ અને કલ્યાણકારી દિવ્ય ગુણોને લગતાં એક હજાર નામનું ગાન છે. તે એક હજાર નામો પૈકી ૨૧ જેટલાં નામો ભગવાનની બ્રાહ્મણો તરફની દષ્ટિ અને લીલાને લગતાં છે-જે નીચે પ્રમાણે છે :

- ૩૩૭ બ્રહ્મનિંદાશ્રવઃ ખેદાયનમઃ
- ૪૧૧ વિપ્રાપરાધ સહનાય નમઃ
- ૪૧૬ બ્રાહ્મણપ્રિયા નમઃ
- ૪૨૨ વિપ્રભોજન સંહષ્ટાય નમઃ
- ૪૨૩ વિપ્રાત્મને નમઃ
- ૪૨૪ વિપ્રપૂજિતાય નમઃ
- ૪૪૮ ષણ્માસાશિત વાડવાયનમઃ
- ૪૫૧ ભૂરિદક્ષિણાય નમઃ
- ૪૯૨ પાત્રાર્પિત બહુદ્રવ્યાય નમઃ
- ૪૯૬ બ્રહ્મણ્યદેવાય નમઃ
- ૫૯૦ વિપ્ર પ્રશંસનાય નમઃ
- ૫૯૩ વિપ્ર સંતર્પણાય નમઃ
- ૬૮૦ વિપ્ર સાત્કૃતવિતૌઘાય નમઃ
- ૭૧૦ મહાદાન પ્રતોષિતાય નમઃ
- ૭૨૫ નાના દેશીય ભક્તૌઘાર્પિત નમઃ
- ૭૭૧ વિપ્રભોજનાય નમઃ
- ૭૭૨ ભૂરિદાય નમઃ
- ૭૯૨ એકાહભોજિતાશેષ પૌર વિપ્રાય નમઃ
- ૮૦૦ વિપ્ર પ્રપૂજકાય નમઃ
- ૮૦૬ અર્ચિત ભૂસુરાય નમઃ
- ૮૩૨ ધર્મજન્માર્હાયિત સદ્વિજાય નમઃ

આદિકાળથી બ્રાહ્મણોના મહત્વનું સ્વયં ભગવાને વારંવાર પ્રતિપાદન કર્યું છે. શ્રી વાસુદેવ માહાત્મ્ય ગ્રંથ જેને શિક્ષાપત્રીમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતાના ઇષ્ટ (પ્રિય) શાસ્ત્રોપૈકી એક ગણાવ્યું છે. તેમાં “સમુદ્ર-મંથન”ની લીલા વર્ણવી છે. પ્રથમના સ્વાયંભુવ મનુના યુગમાં દેવરાજ ઇન્દ્ર-બ્રાહ્મણ ઋષિ દુર્વાસાના અવિચારી

અપરાધથી દુર્વાસામુનિના શાપથી ત્રિલોકની સમસ્ત લક્ષ્મી-સમૃદ્ધિ સમુદ્રમાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ હતી. અને વિપ્ર અપરાધના મહા મોટા ભૂંડા ફળ રૂપે-દેવો-મનુષ્યો વિ. અનેક વર્ષો સુધી બેહાલ દશામાં જીવ્યા પછી દેવોએ-બ્રહ્માજી સહીત ભગવાનની આર્તપણે પ્રાર્થના કરતા-પ્રભુએ તેમને સમુદ્રમંથન કરવાની આજ્ઞા કરી અને આ મહાકાર્યમાં દાનવોને પણ અમૃતપાનની લાલચ આપી તેમનો સાથ લેવાની આજ્ઞા કરતાં સમુદ્ર-મંથનનું મહાકાર્ય શરૂ થયું. “સમુદ્ર-મંથન” પ્રસંગે શ્રીહરિએ ચાર અવતાર ધારણ કર્યા. સમુદ્રમંથનમાંથી પ્રાપ્ત થયેલાં ચૌદ રત્નો પૈકી પ્રાપ્ત થયેલાં લક્ષ્મીજીએ સર્વ અલૌકિકગુણ સંપન્ન અને સર્વ માયિકગુણે રહીત અને એકમાત્ર નિષ્કલંક એવા સમર્થ અને સર્વ શક્તિમાન નારાયણના ગળામાં વરમાળ પહેરાવી અને તેમનો લગ્નોત્સવ અભૂતપૂર્વ ધામધૂમથી ઉજવાયો. અને અનેક દેવોએ નારાયણની અદ્ભૂત સ્તુતિઓ કરી. ત્યારબાદ નારાયણની સૂચનાથી લક્ષ્મીજીએ પોતાની કૃપાદષ્ટિથી સૌને જોતાં ત્રિલોકીને લક્ષ્મી-સમૃદ્ધિ પૂનઃપ્રાપ્ત થઇ. આ પ્રસંગે નારાયણ અને લક્ષ્મીજીએ પહેરામણીનાં મહામૂલાં વસ્ત્ર અલંકારો સુવર્ણ અને રત્ન આભૂષણો અને અઢળક ધન તત્કાળ બ્રાહ્મણોને આપી દીધાં અને એ રીતે બ્રાહ્મણોનું માહાત્મ્ય સમજાવ્યું. તે અંગે વાસુદેવના માહાત્મ્યના અધ્યાય-૧૫નો શ્લોક-૪૬ નીચે પ્રમાણે છે :-

“ભગવાનપિ તદ્દતં યૌતક ચ ધનં બહુ,
બ્રાહ્મણૈભ્ય પ્રદાયૈવ શ્રિયા સહ તિરોદિધે.”

પૂર્ણકામ ભગવાને પણ રત્નાકરે વરવધુની પહેરામણી (પોતાની દીકરી લક્ષ્મીજી અને જમાઇ ભગવાન નારાયણને લગ્નમાં કરલી) નિમિત્તથી જે બહુધન આવ્યું હતું તે પ્રિયતમ બ્રાહ્મણોને આપી દઇને ત્યાંથી (ક્ષીરસાગરના કિનારેથી લગ્ન પ્રસંગ બાદ) લક્ષ્મીજી સાથે અંતર્યામન થઇ ગયા.

વળી, વાસુદેવ માહાત્મ્યમાં નારાયણ ભગવાને નારદજીને એકાંતિક ધર્મોનો ઉપદેશ કર્યો તેમાં ભગવાને

વર્ણાશ્રમ ધર્મને ઉપદેશતાં નીચે પ્રમાણે બ્રાહ્મણ મહિમા વર્ણવ્યો છે :-

અધ્યાય - ૨૦ શ્લોક-૪૮

“માટે સુખની ઇચ્છાવાળા સર્વ કોઇ પણ જનોએ ભગવદ્ ભક્તોની સેવા યથોચિત કરવી, પુણ્યતીર્થોનું સેવન કરવું અને બ્રાહ્મણ તથા ગાયોની પૂજા કરવી.”

શ્લોક - ૫૦

“સ્વધર્મનિષ્ઠ ભગવદ્ભક્ત એક બ્રાહ્મણને શ્રેષ્ઠ સ્વાદુ અન્નવડે તૃપ્ત કરે તો સમસ્ત જગત તૃપ્ત થઇ જાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ, સ્વયં શ્રીહરિ બહુ પ્રસન્ન થાય છે. માટે બ્રાહ્મણોને ભોજન-દક્ષિણા વડે સંતુષ્ટ કરવા.”

શ્લોક - ૫૧

એક બ્રાહ્મણનો જો દ્રોહ કરે તો સમસ્ત જગતનો દ્રોહ થાય છે. માટે તેમને વિષ્ણુનું (ભગવાનનું) અપર રૂપ જાણીને તેમનો દ્રોહ નહિ કરતાં તેમની યથા શક્તિ પૂજા કરવી.”

ત્યારબાદ પણ રામાવતાર અને કૃષ્ણાવતારમાં ભગવાને રામચંદ્રજી રૂપે અને શ્રીકૃષ્ણરૂપે બ્રાહ્મણોનું મહત્વ અતિશય દર્શાવ્યું છે.

અતિ મહત્વની વાત તો એ છે કે “સત્સંગીજીવન” જે સંપ્રદાયનો મહાગ્રંથ છે-તેમાં બે આખા અધ્યાયોમાં બ્રાહ્મણ-મહિમાનું સ્વયં ભગવાન શ્રીહરિએ વર્ણન કર્યું છે. પ્રકરણ-૨ના અધ્યાય ૩૮માં મછીઆવમાં સુરસિંહ રાજાના પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં-પૂર્વે થયેલા રાજા મહારાજાઓએ કેવી રીતે બ્રાહ્મણોને પૂજનીય માનીને કેવી રીતે અતિશય સંતુષ્ટ કર્યા હતા તેનું વિશદ-રસપ્રદ વર્ણન છે જે જરૂર વાંચવું જોઇએ. વળી ડભાણના યજ્ઞ પ્રસંગે સુરાખાચરના રાજધર્મનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય અંગેના પ્રશ્નમાં ઉત્તરમાં આખો અધ્યાય (પ્રકરણ-૨ અધ્યાય-૪૯) ભરેલો છે. જેનું વાચન અને મનન બ્રાહ્મણોના આદરની અતિદબતા કરાવે છે. તે અધ્યાયમાં ભગવાને પૂર્વ શાસ્ત્રોના સંદર્ભ ટાંકીને

ઉપદેશ કર્યો છે જેનો ટૂંક સાર નીચે પ્રમાણે છે :-

સૌ પ્રથમ મહાભારતમાં યુધિષ્ઠિર રાજાને ભીષ્મપિતાએ શ્રેષ્ઠ રાજકર્તવ્ય ક્યું ગણાય તે અંગેના ઉત્તરના શ્લોક શ્રીહરિએ સંભળાવ્યા જેનો સાર આ પ્રમાણે છે. બ્રાહ્મણસેવન એ જ રાજાનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે-તેમાં પણ વેદશાસ્ત્ર ભણેલા વયોવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ બ્રાહ્મણોનું પ્રથમ પૂજન સેવન અતિદઢપણે કરવું. પ્રિય વચનથી સન્માન-સંતોષ થાય તે પ્રમાણે અસન-વસન (અન્નવસ્ત્ર)નું પ્રદાન કરવું. વળી પોતાની પેઠે અને પોતાના પુત્રોની પેઠે વિપ્રોનું નિત્ય પાલન કરવું. આથી સમગ્રદેશ સમૃદ્ધિ સંપન્ન થાય. તેમને સૌ પ્રથમ અગ્રપણે પૂજવા જેથી તમામ પ્રજા સુખી થાય. સંતુષ્ટ બ્રાહ્મણોના આશીર્વાદ મહાભળવાન છે. તેમના આશીર્વાદ મનુષ્યને દેવ-પંક્તિમાં પણ મુકે. તેમની અવજ્ઞા (અપમાન-દ્રોહ-દેવોને પણ દેવપદમાંથી બ્રષ્ટ કરે (નીચે પાડે). બ્રાહ્મણોની નિંદા-ક્ષણમાત્રમાં રાજાને પરાભવ પમાડી નાશ કરે છે. (અત્રે ઉલ્લેખનીય છે કે ભગવાન સ્વામિનારાયણે - સર્વજીવહિતાવહ શીક્ષાપત્રી શ્લોક-૨૧માં બ્રાહ્મણોની નિંદા કરવાનો અને સાંભળવાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કર્યો છે. વિપ્રોનો વિરોધ કરીને કોઈ સુખી થયો નથી અને થશે પણ નહિ. વળી આ સંદર્ભમાં વરતાલના ૧૧ વચનામૃતમાં પણ ભગવાન સ્વમુખે કહે છે કે “અમારો તો એવો સ્વભાવ છે જે એક તો ભગવાન ને બીજા ભગવાનના ભક્ત ને ત્રીજા બ્રાહ્મણ ને ચોથો કોઈ ગરીબ મનુષ્ય એ ચારથી તો અમે અતિશય બીચે છીએ જે રખે એમનો દ્રોહ થઈ જાય નહિ. ને એવા તો અમે બીજા કોઈથી બીતા નથી. કેમ જે એ ચાર વિના બીજાનો કોઈ દ્રોહ કરે તો તેના દેહનો નાશ થાય. પણ જીવ નાશ પામે નહિ. અને એ ચારમાંથી એકને જો દ્રોહ કરે તો તેનો જીવ પણ નાશ પામી જાય છે.” શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણોને તો રાજાએ પોતાના નિવાસ સંકુલ (મહેલ)માં કાયમ નિવાસ આપી વૃત્તિ (આજીવિકા) આપવી. દેવતાઓ યજ્ઞમાં

અર્પેલા હવિષ્યાન્નને બ્રાહ્મણોના જ મુખથી ગ્રહણ કરે છે. પિત્રિઓ (પિતૃઓ) પણ શ્રાદ્ધમાં અર્પેલા કવ્ય (અન્ન)ને બ્રાહ્મણ મુખથી જ ગ્રહણ કરે છે. વિપ્રોને જે ન જમાડે તેનું અન્ન-દેવો-પિત્રિઓ ક્યારેય નથી જમતા. બ્રાહ્મણનું તેજ-ક્ષાત્રતેજ (ક્ષત્રિના તેજ) કરતાં ઘણું ઉંચું છે. બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મ માત્રથી જ વિપ્ર મહા ભાગી (મહા ભાગ્યશાળી) છે. અને સૌએ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. વિપ્રોનો પરાભવ કરવાથી અસુરો પાતાળનિવાસી થયા છે. વિપ્રોને પ્રસન્ન કરવાથી દેવો સ્વર્ગલોક નિવાસી થયા છે. ભૂદેવો તો દેવોના પણ દેવ છે. જો સમુદ્ર પર્યંત પૃથ્વીનું સમગ્ર રાજ્ય સારી રીતે ભોગવવું હોય તો બ્રાહ્મણોની દાન અને પરિચર્યા (સેવા-આદર)થી પૂજા નિરંતર કરો.

વળી એ જ અધ્યાયમાં (પ્રકરણ-૨ અધ્યાય-૪૯) પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને દ્વારકામાં-શાપથી કરચલાની (એક જળચર પ્રાણી)નો દેહ પામેલા નૃગરાજાને-તે દેહમાંથી મુક્તિ આપ્યા બાદ પોતાના પુત્રોને બ્રાહ્મણ મહિમાનો જે ઉપદેશ બાર શ્લોક દ્વારા (શ્રીમદ્ ભાગવત્ દશમ સ્કંધ-અધ્યાય-૬૪) આપ્યો તે સ્વયં સ્વામિનારાયણે સૌને સંભળાવ્યો છે. જેનો ટૂંક સાર આ પ્રમાણે છે -

બ્રાહ્મણનું ધન લગાર પણ ઉપભોગમાં લીધું હોય (પોતા માટે વાપર્યું હોય) તો ગમે તેવા મોટા અગ્નિ જેવા સમર્થ શક્તિશાળી તેજસ્વી પુરુષને પણ પચી શકતું નથી. અતિ તીવ્ર ઝેર હળાહળ ને હું (ભગવાન) વિષ માનતો નથી. કારણકે તેને ઉતારવાનો ઉપાય છે. પરંતુ, બ્રાહ્મણધન રૂપી વિષના નિવારણનો કોઈ જ ઉપાય નથી. વિષ અને અગ્નિથી પણ બ્રાહ્મણધન ઉગ્ર છે. વિષ તો વિષ પાન કરનારને જ મારે છે અને અગ્નિ તો લપેટમાં લેનારનો જ નાશ કરે છે. પરંતુ બ્રાહ્મણધન તો કુળ-કુટુંબનો સમૂળ નાશ કરે છે-મારે છે-બાળે છે. બ્રાહ્મણની આજ્ઞા-ઇચ્છા વિરૂદ્ધ તેનું ધન લઈ પોતાના ઉપભોગમાં લે તો તેના કુળની પહેલાંની દશ પેઢી અને પછીની દશ પેઢી મળી એકવીશ પેઢીનો નાશ કરે છે, મદથી નિરંકૂશ થઈ રાજા બળાત્કારે

બ્રહ્મધન યા તેની વૃત્તિ (આજીવીકા) હરે તો વિપ્રની આંખમાંથી આંસુઓ પૃથ્વીના જેટલા રજકણોને (ધુળના કણોને) સ્પર્શે તેટલાં વર્ષો યમપુરીમાં માર ખાય છે. પોતે (રાજાએ) કે બીજાઓએ બ્રાહ્મણને આપેલી વૃત્તિને હરે છે તો તે સાઠઠ હજાર વર્ષ પર્યંત વિષ્ટામાં કૃમિના જન્મને પામે છે. માટે મારે તો બ્રાહ્મણધનની કિંચિત્ પણ ઇચ્છા નથી. એટલા માટે (ભગવાનને) હે મારા પુત્રો ! અપરાધ કરનાર વિપ્રનો પણ દ્રોહ ન કરો. તેઓ તમને શાપ આપે તો પણ તેમને નમસ્કાર કરો પણ તેમનો સામો દ્રોહ ન કરો. જેમ હું સાવધાન થઈ વિપ્રોને પ્રણામ કરું છું તેમ તમો પણ આદરથી પ્રણામ કરો. મારો પુત્ર હોઈ બ્રાહ્મણથી વિરૂદ્ધપણે વર્તશે તેને હું તીવ્ર દંડ દઈશ. આ વાત કેવળ કહેવા માટે નથી. પ્રત્યક્ષ પુરાવો આ - કરચલો - જે પૂર્વે નૃગ રાજાના દેહમાં અજાણતાં પણ બ્રાહ્મણની ગાય લેવાથી કરચલાના દેહને પામ્યો હતો. તે માટે અજાણતાં પણ બ્રાહ્મણધન ગ્રહણ ભારે નુકસાન કરે છે.

ઉપરોક્ત બંને પ્રસંગો - (૧) ભીષ્મ પિતાનો યુધિષ્ઠિરને ઉપદેશ અને (૨) શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના પોતાના પુત્રોને આપેલા ઉપદેશના શ્લોકો બ્રાહ્મણમહિમા અંગે પ્રમાણભૂત ઉપદેશ આપી શ્રી હરિ કહે છે:

“ભગવાન કૃષ્ણના ઉપદેશને અનુસરી દ્વારિકાની તમામ પ્રજા પરમ સુખ પામી હતી. માટે તમારે સૌને એટલે કે મારા આશ્રિત રાજાઓ તથા બીજા બધાય જનોએ - બ્રાહ્મણોને આદરથી માનવા અને વિશેષપણે પૂજવા. બ્રાહ્મણ વેદશાસ્ત્ર ભણેલો હોય કે ન હોય. સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત (માતૃભાષા) ભાષાના જ્ઞાનવાળો હોય યા ન હોય તો પણ રાખમાં છૂપાયેલા અગ્નિથી માફક ગુપ્ત બ્રહ્મતેજવાળો જ છે. એમ માની તેની અવજ્ઞા (ઉપેક્ષા-તિરસ્કાર-દ્રોહ) ન કરવી. કારણકે સ્મશાનના અગ્નિની માફક અભણ બ્રાહ્મણ પણ બધું બાળી શકે. વળી ભગવદ્ પ્રીતિપાત્ર બ્રાહ્મણોને તો પુષ્કળ સ્વાદુ અન્ન તથા વિવિધ દાન-

દક્ષિણાઓ આપી ખુબ સંતોષ આપવો કારણ કે બ્રાહ્મણ સંતોષ પામતાં લક્ષ્મીપતિ ભગવાન પણ સંતોષ પામે છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતના પાંચમા સ્કંધમાં પાંચમાં અધ્યાયમાં ઋષભદેવ ભગવાન પોતાના પુત્રોને મોક્ષધર્મનો ઉપદેશ કરે છે. તેમાં તેઓ બ્રાહ્મણોનું મહત્વ જણાવતાં કહે છે-

“હું શ્રેષ્ઠ છું. પણ મારા કરતાં બ્રાહ્મણો શ્રેષ્ઠ છે કારણકે હું બ્રાહ્મણને પૂજ્ય માનું છું. યજ્ઞમાં હોમેલા અન્નને હું જમું છું. તેના કરતાં મને વિશેષ સ્વાદ બ્રાહ્મણોએ મારું વેદરૂપ પ્રાચીન શરીર ધારી રાખ્યું છે. (વેદોની વાણી બ્રાહ્મણોએ જીવંત રાખી છે.)

“હરિલીલામૃત” ગ્રંથમાં કળશ-ઝના વિશ્રામ-રમાં જેતલપુરમાં યજ્ઞ પ્રસંગે દ્વેષી બ્રાહ્મણોએ કરેલી ઉપાધિઓ કરવા છતાં દઇને - છેવટે બ્રાહ્મણોને ખુબ દાન આપી રાજી કરીને શ્રીજીમહારાજે બ્રાહ્મણનો મહિમા કહ્યો છે - જે નીચે પ્રમાણે છે.

“બ્રાહ્મણના મહિમા વિષે (ઉપજાતિવૃત્ત છંદ) જે બ્રાહ્મણો છે મુખ એજ મારું,

એનાથી બીજું અધિક ન ધારું;
વિપ્રો તથા જે જન સંત છેય,

છે ધર્મના રક્ષક એ જ બેય.
સદ્ધર્મનો તે ઉપદેશ દે છે,

તો વિશ્વમાં ધર્મ રૂડો રહે છે;
ન હોત જો બ્રાહ્મણ કેરી જાત,

તો વેદનો અસ્ત અવશ્ય થાત.
મને (ભગવાનને) મહાયજ્ઞ ભલા જ ભાવે,

તે યજ્ઞ તો બ્રાહ્મણ તે કરાવે;
ભૂમિ વિષે બ્રાહ્મણ જો ન હોય,

તો યજ્ઞનું નામ કહે ન કોય.
સૌ ધર્મશાસ્ત્રો ઋષિએ કર્યા છે,

વિપ્રો વડે તે સ્થિર થઈ ઠર્યા છે;
જો વિપ્ર જાતિ જગમાં ન જોત,

તો ધર્મશાસ્ત્રો ન હયાત હોત.

શાસ્ત્રો પુરાણો દ્વિજ સંભળાવે,
 એથી જનો આસ્તિક ભાવ લાવે,
 વિપ્રો પ્રભુ જ્ઞાન બતાવનારા,
 વિપ્રો મને પ્રાણ સમાન પ્યારા.
 સન્માન જે બ્રાહ્મણનું કરે છે,
 સન્માન તેતો મુજને જ દે છે;
 નિંદા કરે બ્રાહ્મણ કેરી જેહ,
 તેા મારી નિંદા કૃતતુલ્ય તેહ.
 આચાર્ય જે જે જગમાં થયા છે,
 તે વિપ્ર કેરે કુળે જન્મ્યા છે;
 સદ્ધર્મનું બ્રાહ્મણ મૂળ જાણો,
 જાણે નહિ જ નહિ હોય શાણો.
 વિપ્રો વડે લગ્નક્રિયા કરાય,
 વિપ્રો વડે શ્રાદ્ધ બધાં સરાય;
 જે ધર્મનું કાર્ય કરાય કાંઈ,
 મુખ્યત્વે દિસે દ્વિજ તેહમાંઈ.
 વળી, ડભાણના યજ્ઞ પ્રસંગે પણ દ્વેષી
 બ્રાહ્મણોએ ભંગાણ કરવાના આશય થઈ આદરેથી
 ઉપાધિને કળ-બળ વડે શમાવી દઈને, પણ છેવટે
 યજ્ઞ પૂર્ણાહૂતિમાં સૌ બ્રાહ્મણોને ખુબ દક્ષિણા આપીને
 પછી વિદાય કરી શ્રીજી મહારાજે રાજી કર્યા છે.
 તેની નોંધ લેતાં “ભક્તચિંતામણી” ગ્રંથમાં સ. ગુ.
 નિષ્કુળાનંદસ્વામી નોંધે છે -
 “પછી વિદ્યા જોઈ વિપ્રની,
 દીધી દાન દક્ષિણા ઘણી;
 રાજી કરી વળી વાડવા (બ્રાહ્મણો),
 વળાવિયા ભુવન ભણી.”
 પ્રભુ પ્રમાણિત-પ્રસ્થાપિત ઉપરોક્ત વિપ્ર

મહિમાના વાચનથી-મનનથી નીચેની બાબતો ફલિત થાય છે :-

(અ) વિપ્ર માત્ર જન્મથી પવિત્ર અને પૂજનીય છે માટે અભણ વિપ્રની પણ નિંદા દ્રોહ દ્વેષ કરવાં નહિ. પણ આદરથી નમસ્કાર કરવા.

(બ) જે બ્રાહ્મણો જન્મ ઉપરાંત કર્મે કરીને પણ પવિત્ર, શુદ્ધ, સદાચારી છે તેમને તો ખુબ આદર આપી અન્નાદિકે કરીને રાજી કરવા.

(ક) જે બ્રાહ્મણો કર્મે કરીને જ પવિત્ર શુદ્ધ, સદાચારી હોવા ઉપરાંત, યજ્ઞવિધિ, કર્મકાંડના જ્ઞાતા, શાસ્ત્ર પુરાણના કથાકાર હોય તેમને અન્ન વસ્ત્રાદિકે કરીને ખુબ સંતુષ્ટ કરી ઉદાર મને દક્ષિણા અપવી.

(ઢ) જે બ્રાહ્મણો કર્મેથી પવિત્ર શુદ્ધ સદાચારી યજ્ઞવિધિ શાસ્ત્રના જાણકાર હોવા ઉપરાંત, પ્રગટ ભગવાન સ્વામિનારાયણના દઢ ઉપાસક હોય તેમને અતિશય પૂજ્ય માની તેમની અતિશય સંભાવના કરી તેમને રાજી કરી લેવા.

(ઙ) જે બ્રાહ્મણો પોતે એકાંતિક ધર્મેયુક્ત હોય અને સત્સંગ કરવા-કરાવવા ઉદ્યમી હોય તેમને કલ્યાણના દાતા (અભયદાન આપનાર) ગણી-તે પ્રસન્ન થાય તેવી ક્રિયાઓ કરવાથી અને તેઓમાં આત્મબુદ્ધિ કરવાથી આલોક પરલોકમાં સુખી થઈ ચારે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ આને આ દેહ છતાં જીવનમુક્ત થવાય છે.

આપણે સૌ ઉપરોક્ત બ્રાહ્મણ મહિમા સમજી-વિચારી-જીવનમાં ઉતારીને આલોક-પરલોકમાં પરમ સુખિયા અને શ્રીહરિને સદા પ્રસન્ન કરી શકીએ એવું આપણને સૌને બળ આપવા ભગવાન સ્વામિનારાયણને આર્તપણે પ્રાર્થના કરીએ.

મને ઓળખો છો ?

-રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા

દુનિયામાં અજાયબીઓ તો અનેક છે. પણ તેમાં, માનવજાત જેવી અજાયબી, ભાગ્યે જ બીજી કોઈ હશે. માનવજીવન ખૂબ વિચિત્ર અને રહસ્યમય છે. એની રહેણી કરણી જોતાં એમ કહી શકાય કે, વિચારવા યોગ્ય બાબતનો વિચાર ન કરવો, જોવા યોગ્ય બાબત ન જોવી, બોલવા યોગ્ય બાબત ન બોલવી અને કરવા યોગ્ય બાબત ન કરવી પણ વિચારવા યોગ્ય ન હોય એવી બાબતનો વિચાર કરવો, જોવા યોગ્ય ન હોય એવી બાબત જોવી, બોલવા યોગ્ય ન હોય તેવી બાબત બોલવી અને કરવાં યોગ્ય ન હોય તેવી બાબત કરવી, એજ જાણે એની રોજિંદી અને સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ બનેલી છે. દા.ત. ચૌદ લોકમાં, ગમે ત્યાં જઈએ, દેવ, દાનવ, માનવ, પશુપંખી, ગમે તેને મળીએ, પણ સૌ કોઈના મુખેથી, આ લેખના મથાળે મૂકેલો પ્રશ્ન, અચૂક સાંભળવા મળશે. માણસ બાળક હોય, યુવાન હોય, વૃદ્ધ હોય, સ્ત્રી હોય પુરુષ હોય, જ્ઞાની હોય, અજ્ઞાની હોય, ભણેલો હોય કે અભણ હોય, પણ જ્યારે તે એક બીજાને મળે છે ત્યારે, કાં ક્રોધવશ થઈને, કાં વિનંતી રૂપે, કાં કટાક્ષમાં,, કાં મજાકમાં, કાં ધમકી રૂપે, કાં લાલચરૂપે કે ગમે તે રીતે પણ એકાદ વાર તો “મને ઓળખો છો ?” એવું અવશ્ય પૂછે છે. એકવાર પૂછે છે એમ નથી, વારંવાર પૂછે છે; આ પ્રશ્ન અભણ અને અણસમજુ જ પૂછે છે એમ નથી, ડાહ્યા અને સમજુ માણસો પણ પૂછે છે; મોટા માણસો તે પૂછે છે અને નાના માણસો પણ પૂછે છે. એ પ્રશ્ન માણસ પોતે સમજીને પૂછે છે એવું જો કોઈ માનતું હોય તો તે એક મોટી ભૂલ છે. ખરી વાત એ છે કે એ પ્રશ્ન પૂછતી વખતે, પોતે શું પૂછે છે તેનો પૂછનારને પોતાને

જ ખ્યાલ હોતો નથી. અને ત્યારે સાંભળનારની સ્થિતિ, પૂછનારથી જરાય સારી હોતી નથી. તે પણ, પોતાને શું પૂછાય તે સમજતો હોતો નથી. પણ આમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ જ નથી. માનવ સૃષ્ટિની શરૂઆત થઈ ત્યારથી આ પ્રશ્ન પૂછાતો આવ્યો છે. પણ તે સાંભળનારાઓએ આજ સુધી તેનો કોઈ જ જવાબ આપ્યો નથી, કદાચ એમ માનીએ કે એમાં જવાબ આપવા જેવું કંઈ જ નથી. પૂછનારે પ્રશ્ન પૂછવામાં જ મજા માણી છે. એનો જવાબ મેળવવાની આજ દિન સુધી તેણે દરકાર કરી નથી, કદાચ એમ માનીને કે પ્રશ્નનો જવાબ શક્ય જ નથી.

આપણે જરા શાંતિથી એ પ્રશ્નનો, પ્રતિપ્રશ્ન પૂછીને વિચાર કરીએ. “મને ઓળખો છો ?” એવું પૂછનાર, કોને ઓળખવાનું કહે છે ? દેખાય છે તે એના દેહને ? એના વર્તન ઉપરથી વર્તાય છે તે એના સ્વભાવને ? એના શબ્દો ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે તે એની જાતને ? એના કુળને ? એની વિદ્યાને ? એના બળને ? આ બાબતો પૈકી કોને ઓળખવાનું તે કહે છે તેનો આપણે વિવેક બુદ્ધિ વાપરીને વિચાર કરવો ઘટે છે. પ્રશ્ન પૂછનારમાં જે બળ કે બુદ્ધિ જણાય છે તે તો ક્ષણજીવી અને વિકારી છે, એવો આપણને નિત્ય અનુભવ થાય છે. પ્રશ્ન પૂછનાર જ્યારે બાળક હતો ત્યારે એનામાં બળ કે બુદ્ધિ કંઈ જ ન હતું. એ બન્ને એને પછી પ્રાપ્ત થયાં છે અને તે પણ એ મેળવવાને, જેમ જેમ પુરુષાર્થ કરતો ગયો તેમ તેમ ધીમે ધીમે એને મળેલાં છે, અને જેમ જેમ દિવસો વીતે છે તેમ તેમ એ બન્ને પાછાં ક્ષીણ થતાં જાય છે અને છેવટે તે જ્યારે વૃદ્ધ થાય છે ત્યારે એની સ્થિતિ બાલ્યાવસ્થા જેવી અસહાય બની રહે છે. એટલે એનાં બળ અને બુદ્ધિથી ઓળખવાનો

પ્રશ્ન સંભવિત નથી. ત્યારે શું એની જાતને, સ્વભાવને કે એના દેહને ઓળખવાનું તે કહે છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ સ્પષ્ટ નકારમાં જ આપવો પડે તેમ છે, કારણ કે જેને જાત તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તે તો એના દેહ સાથે જડાયેલી છે. તેથી એ દેહ જ્યારે મૃત્યુ પામે છે ત્યારે આપણે તેને દાટી દઈએ છીએ-યા બાળી દઈએ છીએ. એટલે તે સાથે એની જાત પણ દટાઈ જાય છે કે બળી જાય છે. સ્વભાવને ઓળખવાની વાત કરે છે એમ માનવું પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે એના સ્વભાવનું તો કંઈ જ ઠેકાણું હોતું નથી. ઘડીમાં તે ખીઝે છે તો ઘડીમાં રીઝે છે, ઘડીમાં તે હસે છે તો ઘડીમાં રડે છે; ઘડીમાં તે બાંયો ચઢાવે છે તો ઘડીમાં પૂંછડી પટપટાવે છે; ઘડીમાં જ્ઞાની બની જાય છે તો ઘડીમાં અજ્ઞાની દેખાય છે; અરે ! ઘડીમાં તે સ્ત્રી બની જાય છે તો ઘડીમાં પુરુષ, આમાં કયા સ્વભાવને ઓળખવાની વાત એ કરે છે તેનું કંઈ જ ઠેકાણું હોતું નથી. સામાન્ય અનુભવ તો એવો છે કે જ્યારે માણસ “મને ઓળખો છો?” એવું ઉચ્ચસ્વરે પૂછે છે ત્યારે સામો માણસ એને એટલા જ જોરથી કહે છે કે “જા ! જા ! હવે તારા જેવા તો બહુ જોયા !”

“મને ઓળખો છો ?” એ પ્રશ્ન અને ‘જા ! જા ! હવે તારા જેવા તો બહુ જોયા છે’ એ જવાબ, આમ તો માણસના અહમ્ અને અજ્ઞાનતાના દર્શક છે, પણ બીજી રીતે વિચાર કરતાં તે અજાણતાં ઉપકારક બને તેવા પણ છે. પ્રશ્ન પૂછનાર અને જવાબ આપનાર બન્નેને મનમાં ઊંડેઊંડે ખાતરી થયેલી હોય છે કે “જે નામે અને સ્વરૂપે હું ઓળખાઉ છું તે ખરેખર હું નથી; જે રીતે હું ઓળખાઉ છું તે પણ સાચું નથી. હું કાંઈક બીજું જ તત્ત્વ છું. પણ એ બીજું તત્ત્વ શું છે તે અને તેનું નામ અને સ્વરૂપ કેવું છે તે સમજાતું નથી.” બ્રહ્માનંદસ્વામીના શબ્દોમાં કહીએ તો “જીવની બુદ્ધિ જાણી ન શકે એ મોટી

અડી” એ પંક્તિમાં જે સ્થિતિ બતાવેલી છે તેવી સ્થિતિ ખરેખર વર્તતી હોય છે. એટલે જ માણસ જેને તેને પૂછતો ફરે છે કે “મને ઓળખો છો ?” બગલમાં બાળક રાખીને કોઈ જેમ બીજાને પૂછે કે “મારું બાળક તમે જોયું છે ?” તેમ તે પોતાના પરિચય માટે બીજાને પૂછતો ફરે છે. બગલમાં બાળક રાખીને જે મળે તેને બાળક માટે પૂછનારને દુનિયા પાગલ ગણીને હસે છે. તેની દશા આ પ્રશ્ન પૂછનારની થાય છે. મહાપ્રભુ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે તેથી જ કહ્યું છે કે “જે બીજું બધું જ જૂએ છે પણ પોતાને જોતો નથી તે મૂર્ખમાં મૂર્ખ છે, ઘેલામાં ઘેલો છે, અધમમાં અધમ છે અને નીચમાં નીચ છે.” બુદ્ધિમાન ગણાતા માનવીના મનની આ સ્થિતિ ખરેખર દયાજનક છે.

સદ્ગ્રંથના શબ્દો ઉપર એક સૂક્ષ્મપટ પથરાયેલું હોય છે. એ પટ આમ પારદર્શક હોય છે એટલે શબ્દો વંચાય છે, અને તેનું અધ્યયન થઈ શકે છે. પણ તેનો સાક્ષાત્કાર તો એ પટ દૂર થાય તો જ થાય છે. તેમ જીવની બુદ્ધિ ઉપર અહમ્ અને અજ્ઞાનરૂપી એક પટ પથરાયેલું હોય છે. એ પટના કારણે તેને જે દેખાય છે તે તેના સાચા સ્વરૂપે દેખાતું નથી. પણ ઉપરની ટાપટીપવાળું સ્થૂળ સ્વરૂપ જ એને દેખાય છે. પણ બ્રહ્માનંદસ્વામીએ કહ્યું છે તેમ “સદ્ગુરુની દષ્ટિ થાય તો સાચા સ્વરૂપ રૂપ ખરી વસ્તુ એને જડે છે.” અર્થાત્ સત્શાસ્ત્રોના શબ્દો ઉપર પથરાયેલું અનર્થકારી અપારદર્શક પટ દૂર થાય છે. અને શબ્દો સાચા સ્વરૂપે તેને સમજાય છે. પણ એ માટે એક અનિવાર્ય શરત હોય છે. અહમને દૂર કરીને એટલે મનની માનીનતાઓને દૂર કરીને, માણસ જ્યારે નિષ્કપટ ભાવે સદ્ગુરુનો આશ્રય કરે છે ત્યારે જ ગુરુગમસે, ગુરુએ આપેલી જ્ઞાનરૂપી ચાવીથી તાળાં ઉઘડી જાય છે એટલે અવળી સમજ રૂપ અજ્ઞાન નાશ પામે છે.

પણ વાત એટલેથી અટકતી નથી, અટકવી ન જોઈએ. સાચા સત્પુરુષોનું પરમ લક્ષણ એ છે કે તે પોતાના આશ્રયે નિષ્કપટ ભાવે આવેલા મુમુક્ષુને કદી પોતાનામાં જોડતા નથી, પણ તેને પરબ્રહ્મ પરમાત્માના ચરણમાં જ જોડી દે છે. દુનિયામાં દેહાભિમુખ તો ગણ્યા ગણાય નહિ એટલા હોય છે. આત્માભિમુખ રહેનારા ઘણા ઓછા હોય છે, અને તેમાં પણ આત્માભિમુખ બનીને, પરબ્રહ્મ પરમાત્માને અભિમુખ થઈને રહેનારા તો ઘણા ઓછા હોય છે. પણ જ્યારે એવા વીરલા ગુરુનો, મુમુક્ષુ જીવને યોગ

થાય છે અને તે જ્યારે તેમનો તનમનથી નિષ્કપટ બનીને દિવ્યભાવે યોગ તકરે છે ત્યારે તેના ચક્ષુ આગળથી પેલું અપારદર્શક પટ દૂર થાય છે. અને “સહજાનંદ નીરખતાં-પરબ્રહ્મ પરમાત્માને નીરખતાં તેની આંખલડી ઠરે છે.” અર્થાત્ ત્યારે તેને દિવ્ય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે તે પોતાને ઓળખે છે અને પોતાના આત્મારૂપી હૃદયમાં અંતર્યામિ સ્વરૂપે સદા રહેલા પરમાત્માને ઓળખે છે. અને ત્યારે જ એને “મને ઓળખો છે ?” એ પ્રશ્નનો સરળ અને સાચો ઉત્તર સાંપડે છે.

સંત - અમૃત - ઉપદેશ

(નોંધ :- કચ્છ-ભૂજના મહાપ્રતાપી સંત સમર્થ સ્વામી અ.નિ. શ્રી અક્ષરજીવનદાસજીએ અનેક મુમુક્ષુઓને આલોક-પરલોકમાં સુખિયા કરી એકાંતિક ભક્તો બનાવ્યા છે. તેઓશ્રી અવારનવાર કચ્છના હરિભક્તોને પત્રદ્વારા હરિ મંદિરની સેવા કાળજી શ્રીજી આજ્ઞાનુસાર કરવા અંગેની સૂચનાઓ આપતા. આવા પત્રોમાંથી મંદિરનાં સેવા-વ્યવહાર ઉપરાંત, સર્વજીવ હિતકારી અમૃત-ઉપદેશો પણ ખુબ કાળજીપૂર્વક આપતા. આવા પરોપકારી પ.પૂ.સ.ગુ. અ.નિ. અક્ષરજીવનદાસજીએ હરિભક્તો-સંતો પ્રત્યે લખેલ પત્રોમાંથી સર્વજીવહીતાવહ ઉપદેશોના અંશો “સત્સંગ પ્રદીપ”માં પ્રગટ કરવાની પરવાનગી ભૂજ મંદિરના મહંત સ્વામી સ.ગુ. પૂરાણીશ્રી ધર્મનંદનદાસજીએ રાજી થઈ આશિષપૂર્વક આપવાથી આ વિભાગમાં તે તે અંશો ક્રમશઃ આપવામાં આવશે.)

“....દેશ કાળ કઠણ છે. સુખ દુઃખમાં દિવસ નીકળી જશે. ને જે ભગવાન ભજી લેશે તે દુઃખમાંથી છૂટશે. તે વિના દુઃખ છુટવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માયાનો મોહ અતિ મોટો છે. જેથી આ લોકનાં સ્ત્રી, ધન ખાન-પાન, માન-મોટપ તેમાં રચી પચી રહ્યા છે. ને પરલોકનું સુખ કેવું છે ને મરીને ક્યાં જાશું તે વાતનો કોઈ વિચાર કરતા નથી. માટે આપણે પૂર્વના મોટા સંસ્કારોથી આવા સત્સંગના યોગમાં આવ્યા છીએ. માટે પોતાના જીવનું કરવાનો ખટકો ઘણો રાખવો. સંસારી મોહજાળમાં ગુચાવું નહિ. વખતો વખત શ્રીજી મહારાજને, એકાંતિકને સંભારીને સાથે રાખવા. કથામાં રૂચિ રાખવી.....”

“.....આ લોક દુઃખરૂપ છે ને આપણે દુઃખરૂપ પદાર્થને વળગ્યા છીએ તે દુઃખમાં તો મોટાની વાતો સાંભળીને સુખીયા રહેશો આલોકમાં તો -

“રાજા બી દુઃખિયા, રંક બી દુઃખિયા, ધનપતિ દુઃખિયા વિકારમેં,

વિના વિવેક ભેખ બી દુઃખિયા જુઠા તન અહંકારમે, ઉદ્ભવ સંત સુખી સંસારમેં.”

માટે જનકરાજાના જેવી, અંબરીષ રાજાના જેવી વાતું સાંભળીને સમજણ દઢ કરવી. અને જેવી આપણને પ્રાપ્તિ થઈ છે તેવી સત્યુગમાં કોઈને થઈ નથી. ને શ્રીજી મહારાજ અમૂલ્ય મળ્યા છે. તે કોઈ લઈ જાય એવા નથી. તે વાતનો કેફ રાખવો ને આનંદ આનંદમાં રહેવું. ને કથાવાર્તા મનન કરવી. સ્થિરવૃત્તિથી વાતો જીવમાં ઉતારવી. કોઈના ડોળમાં ભળવું નહિ. વ્યવહારની રીતે આજ્ઞામાં રહીને વહેવાર કરવો ને જીવમાંથી દોષ ટાળવાનો ખરો આદર રાખવો. માયિક પદાર્થમાં મોહે કરીને ક્યાંય બંધાવું નહિ. સોનાનો દોરો છયે ઋતુમાં સરખો, તેવી રીતે ચડતો ને ચડતો રંગ રાખવો. ને દિન દિન પ્રત્યે શ્રીજી મહારાજની ભૂર્તિમાં હેત થાય તેવો આદર રાખવો. તેવા પુરુષનો સંગ રાખવો. ને ભગવાન પ્રધાન રાખવા. ને સર્વે ક્રિયામાં શ્રીજી મહારાજને અને એકાંતિકને સાથે રાખવા. અને સુખદુઃખમાં પણ એની પ્રાર્થના કરવી. આપણું પ્રારબ્ધ શ્રીજી મહારાજ છે. આપણે જેટલી આજ્ઞા લોપાય તેટલું સુખ થાય. માટે વારંવાર નાની મોટી આજ્ઞા પાળવાનો ઘણો ખટકો રાખવો. ને સત્સંગને વિષે સ્નેહબુદ્ધિ રાખવી. ને નિર્દોષ બુદ્ધિ રાખવી. હંમેશા સર્વ વાતનો ખટકો ધણો રાખવો.....”

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
ક્રા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૨૫૦૦-૦૦	ચંદ્રકાંતભાઈ ધીરજીલાલ મહેતલીઆ	મુંબઈ	પૌત્ર ચિ. વત્સલના લગ્ન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦૦-૦૦	સુરેશભાઈ કે. શાહ	ગાંધીનગર	ડબલ બાયપાસ ઓપન હાર્ટ સર્જરી તથા વાલવ રીપ્લેસમેન્ટના સફળ ઓપરેશન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૧-૦૦	ભાવનાબેન અમરીશકુમાર પ્રજાપતી વડોદરા		દિકરી ચિ. રીયાએ “ઇન્ટીગ્રેટેડ મેડિકલ બાયોટેકનોલોજી”નો માસ્ટર કોર્સ પૂર્ણ કર્યો તે નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

ઠેક પોતાના જેવા બીજાને ગણો છે

“.....આપણા મનમાં જેવું હોય તેવું બીજાનું કલ્પાય છે. એક વખત સાંજે જેતલપુરમાં મહારાજ સભા કરીને બેઠેલા. તે વખતે એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ વેગળેથી જતાં જોયાં. સુરા ખાયરે કહ્યું, ‘જુઓ બે સ્ત્રીપુરુષો પાપકર્મ કરવા જાય છે. મહારાજે કહ્યું કે, ‘તમેય પાપી છો અને તેય પાપી છે. તે બે ભાઈ-બહેન થાય છે. તેમને કંઈક આપત્તિ આવવાથી પર ગામ જાય છે, પરંતુ રાત્રિનો વખત થયો છે અને એકલાં જાય છે તેથી તે પાપી કહેવાય. અને તમને એ બન્નેને જોઈ ખોટો વિચાર આવ્યો તેથી તમેય પાપી ઠર્યા. માટે સામાને જોઈને કદી ખોટો સંકલ્પ કરવો નહિ.’

આ સત્સંગમાં સાધન કંઈ જ કરવાનું નથી. ફક્ત શ્રીજી પ્રત્યે સર્વોપરી નિષ્ઠા રાખવાની છે અને તેમની આજ્ઞા પાળવાની છે. ....”

-“સત્સંગ સુધા” માંથી

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Ashwinbhai Babubhai Shah,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Ashwinbhai Babubhai Shah
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Ashwinbhai Babubhai Shah

વર્ષ : ૬ : અંક : ૮

૨૨-૧૨-૨૦૨૧

20

ડીસેમ્બર-૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ